

ISSN 3030-3710 (P)

ISSN 3030-3095 (E)

BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI ILMIY

AXBOROTNOMASI

ilmiy-amaliy jurnal

SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA INSTITUTE OF PSYCHOLOGY

AND FOREIGN LANGUAGES

scientific and practical journal

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ИНСТИТУТА ПСИХОЛОГИИ

И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

научно-практический журнал

№ 9, 2024

Muassis: Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti

Tahririyat manzili: Buxoro viloyati, Kogon tumani, B.Naqshband MFY, 20-uy

<http://buxpxti.uz/>, buxpxti@gmail.com

Tel: +998918312511 Sobirova D.A.

+998905124244 Ostanov Sh.Sh.

<https://t.me/OstanovSH>

BOSH MUHARRIR:

Baratov Sharif Ramazanovich

psixologiya fanlari doktori, professor,

Xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shoumarov G'.B. – O'zbekiston Respublikasi fanlar Akademiyasi Akademigi

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Mas'ul kotib:

Sobirova D.A. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

XORIJ OLIMLARI

Kozlov V.V. - psixologiya fanlari doktori, akademik (Rossiya)

Malix S.B. -psixologiya fanlari doktori, akademik (Rossiya)

Maksimenko S.D. - psixologiya fanlari doktori, akademik (Ukraina)

Rejep O'zyurek -psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)

Darya Gaysina - Sasseks universiteti Psixologiya fakultetida genetika va epigenetika, PhD (Angliya)

O'ZBEKISTON OLIMLARI

PSIXOLOGIYA FANLARI

Umarov B.M. - psixologiya fanlari doktori, professor

Qodirov B.R. - psixologiya fanlari doktori, professor

Qodirov U.D. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Kadirov K.B. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Abdurasulov R.A. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Baratova D.Sh. -psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Utepbarganov M.A. - psixologiya fanlari doktori, professor

Nazarov A.M. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Atabayeva N.B. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Fayziyeva M.X. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Qarshiyeva D.S. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Abdullayeva D.U. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Arzikulov D.N. - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Djurayev B. -psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Ayrapetova A.G. -psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Usmanova M.N. - psixologiya fanlari nomzodi, professor

Raximova I.I. - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ostanov Sh.Sh. - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Rustamov Sh.Sh. - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ibaydullayeva U.R. - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Sobirov A.A. - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

PEDAGOGIKA FANLARI

Ibragimov X.I. - O'zbekiston Respublikasi fanlar Akademiyasi Akademigi

Olimov Sh.Sh. - pedagogika fanlari doktori, professor

Abdullayeva B.S. - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Hamroyev A.R. - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Rajabov T.I. - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Dilova N.G. - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

FILOLOGIYA FANLARI

Shodmonov Q.B. – filologiya fanlari doktori, professor

Gadoyeva M.I. - filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Rajabov D.Z. - filologiya fanlari doktori, professor

Rasulov Z.I. - filologiya fanlari doktori (DSc), professor v.b.

Toirova G.I. - filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Murodov G.N. - filologiya fanlari doktori, professor

Eshbekov T.U. - filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Raxmatullayev Sh.N. - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Xalilova R.R. - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Saidov X.Sh. - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

MUHARRIRLAR:

Raxmatova M.M. - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov M.M. - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov A.M. - BuxPXTI "Xorijiy tillar" kafedrasi mudiri

Bobokalonov Rajab Ostonovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: r.o.bobokalonov@buxdu.uz

TIBBIY TERMINLARNING GLOTTOXRONOLOGIK TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek va fransuz tillarida tibbiyot terminlarining tarixiy rivojlanishi glottoxronologik metod yordamida tahlil qilinadi. Terminlarning qadimgi davrlardan to zamonaviy til qatlamigacha bo'lgan evolyutsiyasi aniqlanib, o'zaro o'xshashlik va farqlar izohlanadi. Tadqiqot davomida asosiy e'tibor tibbiy atamalarining lug'aviy tarkibiga, lingvistik o'zgarishlar dinamikasiga hamda ularning kelib chiqish manbalariga qaratildi.

Kalit so'zlar: tibbiyot terminlari, glottoxronologiya, lingvistik tahlil, o'zbek tili, fransuz tili, tibbiy atamalar, barqaror leksika, yadro lug'at;

GLOTTOCHRONOLOGICAL ANALYSIS OF MEDICAL TERMS

Abstract. This article analyzes the historical development of medical terminology in Uzbek and French languages using the glottochronological method. The evolution of terms from ancient times to modern layers of the language is identified, and the similarities and differences between them are explained. During the research, the main focus was on the lexical composition of medical terms, the dynamics of linguistic changes, and their sources of origin.

Keywords: medical terminology, glottochronology, linguistic analysis, Uzbek language, French language, medical terms, stable lexicon, core vocabulary;

ГЛОТТОХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ

Аннотация. В данной статье анализируется историческое развитие медицинской терминологии в узбекском и французском языках с использованием глоттохронологического метода. Рассматривается эволюция терминов от древних времён до современного слоя языка, а также объясняются сходства и различия между ними. В процессе исследования основное внимание уделено лексическому составу медицинских терминов, динамике лингвистических изменений и их источникам происхождения.

Ключевые слова: медицинская терминология, глоттохронология, лингвистический анализ, узбекский язык, французский язык, медицинские термины, стабильный лексикон, ядровой словарь.

Kirish (Introduction). Tilshunoslik va terminologiya fani sohalararo aloqalarni o'rganishda, ayniqsa, tibbiyot kabi murakkab ilmiy sohada terminlarning kelib chiqishi va rivojlanishini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Tibbiy terminologiya ko'p asrlik tarixiy jarayon mahsuli bo'lib, turli tillar, madaniyatlar va ilmiy an'analar orqali shakllanib kelgan. Ushbu jarayonni o'rganishda glottoxronologiya metodidan foydalanish samarali usul hisoblanadi. **Glottoxronologiya** bu tillarning tarixiy rivojlanishi, lug'aviy birliklarning barqarorligi va o'zgarish tezligini matematik usullar yordamida aniqlovchi tilshunoslik metodi bo'lib, uning yordamida so'zlarning umumiy ildizdan ajralish davrini aniqlash mumkin. Ushbu metod 1955-yilda amerikalik tilshunos **Morris Svodesh** tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, tillardagi lug'aviy birliklarning o'zgarish tendensiyasini tahlil qilishda keng qo'llaniladi.

Tadqiqot tibbiyot terminlarining tarixiy ildizlarini aniqlash, ularning rivojlanish yo'nalishlarini tushunish va o'zbek hamda fransuz tillaridagi tibbiy terminologiya o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berishga qaratilgan. Glottoxronologiya bu borada samarali matematik tahlil usuli bo'lib, tadqiqotning aniq va ilmiy dalillarga asoslanishini ta'minlaydi.

Metodologiya (Methods). Tadqiqotda o'zbek va fransuz tillaridagi tibbiyot terminlari o'rganish uchun asosiy material sifatida tanlab olindi. Buning uchun bir qancha muhim ilmiy manbalar,

jumladan tibbiyot lugʻatlari, tibbiy taʼlim darsliklari va ilmiy maqolalar hamda tilshunoslik tadqiqotlari ishlatildi. Ushbu materiallarning tahlili orqali terminlarning kelib chiqishi, tarixiy rivojlanishi va oʻzaro bogʻliqligini aniqlash imkoniyati yaratildi. Maʼlumki, tibbiyot terminologiyasi uzoq tarixiy jarayonlar davomida shakllanib kelgan boʻlib, uning ildizini, asosan, **yunoncha**, **lotincha** va **arabcha** soʻzlar tashkil etadi. Atoqli tilshunos Shavkat Rahmatullayevning taʼkidlashicha, oʻzbek tilidagi koʻplab ilmiy atamalar arabcha va forsha manbalardan olingan boʻlib, ularning aksariyati aynan oʻrta asrlardagi yunon-islom tibbiyoti taʼsiri tufayli kirib kelgan [1, 2019]. Fransuz tilidagi tibbiy terminologiya esa asosan lotin tili taʼsirida rivojlangan boʻlib, keyinchalik ilmiy inqilob va zamonaviy tibbiyot rivojlanishi jarayonida oʻzini namoyon qilgan.

Tadqiqot davomida Svodesh roʻyxati asosida soʻzlar tanlab olinib, ular etimologik jihatdan tahlil qilindi. Masalan, **infeksiya** (fr. *infection*) kabi atamalar har ikki tilda ham mavjud boʻlib, ularning kelib chiqishi yunoncha va lotincha ildizlarga borib taqaladi. Filologiya fanlari doktori, professor Nizomiddin Mahmudov oʻz tadqiqotlarida tilning terminologik boyligi tarixiy bosqichlar va madaniy aloqalar tufayli rivojlanishini taʼkidlab, ayniqsa, xalqaro fan va tibbiyotning rivojlanishi milliy tillarga koʻplab oʻzlashma soʻzlarni olib kirilganini qayd etgan [2, 2020]. Shuningdek, tibbiyot fanining tarixiy bosqichlari boʻyicha koʻpgina ilmiy izlanuvchilar Alimatova S, Shahnoza Q, Obruyeva M, va Kamarova M.lar tibbiy terminlarning tarkibi, shakllanishi va maʼnodoshlik jarayoni bilan bogʻliq muammolar ustida ilmiy izlanishlarni olib bormoqdalar. Oʻzbek tilida talaffuz va morfologik moslashuv asosida soʻz yasalishi keng tarqalgan boʻlsa, fransuz tilida terminlarning aksariyati lotincha ildizlardan tashkil topgan. Bu holat ilmiy atamalarni xalqaro standartlar asosida kiritish bilan izohlanadi. Tilshunos olim S.M. Embilton oʻz asarlarida glottoxronologiya metodining lingvistik tadqiqotlardagi ahamiyatini taʼkidlab, terminlarning umumiy ildizdan ajralib chiqish vaqtini aniqlash imkoniyatlarini koʻrsatib berganlar. Ularning taʼkidlashicha, **barqaror leksika** va **yadro lugʻat** tahlili orqali qardosh tillar oʻrtasidagi lugʻaviy oʻzgarishlarning tabiiy qonuniyatlarini aniqlash mumkin [3, 1986;].

Xulosa qilib aytganda, tibbiy terminlar – bu tilshunoslik va tibbiyot fanlarining chorrahasida oʻrganiladigan muhim soha boʻlib, ularning kelib chiqishi va rivojlanishini aniqlash uchun turli manbalar, jumladan tarixiy tibbiyot adabiyotlari va lingvistik tadqiqotlar keng tahlil etilishi zarur. Oʻzbek va fransuz tillari tibbiyot terminologiyasining tahlili ikki til tarixidagi umumiyliklar va oʻziga xosliklarni ochib beradi. Bu esa lingvistik xulosalarni yanada ilmiy asoslash imkonini beradi.

Glottoxronologiya tillarning ajralish vaqtini hisoblash uchun matematik modeldan foydalanadigan lingvistik metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu metod **Morris Svodesh** tomonidan taklif etilgan boʻlib, tillar oʻrtasidagi leksik oʻxshashlik asosida ularning tarixi va ajralish vaqtini aniqlash imkonini beradi. Ajralish vaqtini hisoblash uchun quyidagi glottoxronologik formula qoʻllaniladi :

$$T = \frac{\log(c)}{2 \cdot \log(r)}$$

Bu yerda:

- **T** – tillarning ajralish vaqti, yaʼni yillar miqdorida hisoblangan davr;
- **c** – ikki tilda saqlanib qolgan umumiy soʻzlar ulushi yoki foizi (leksik oʻxshashlik darajasi);
- **r** – soʻzlarning oʻzgarish tezligi, bu qiymat doimiy boʻlib, standart miqdor sifatida 0.86 qabul qilinadi.

Glottoxronologik hisob-kitoblar tilshunoslikda **Svodesh konstantasi** deb ataladigan doimiy qiymatga asoslanadi. Svodeshning tadqiqotlariga koʻra, tildagi leksik birliklar oʻrtacha 1000 yil ichida 14% oʻzgarishga uchraydi, yaʼni maʼlum bir tilda oʻzaro asosiy soʻzlarning 86% qismi saqlanib qoladi. Bu foiz barqaror leksika yoki yadro soʻzlar tarkibida kuzatiladi. Glottoxronologik formula oʻzaro qiyoslash uchun ikki til oʻrtasidagi leksik oʻxshashlik darajasini aniqlaydi. Misol uchun, agar oʻzbek va fransuz tillaridagi tibbiyot terminlarining 30% qismi umumiy ekanligi aniqlansa, ularning ajralish vaqti ushbu formula yordamida hisoblab chiqiladi. Faraz qilaylik, oʻzbek va qadimgi fors tillari oʻrtasida 40% umumiy termin mavjud. Ushbu qiymat Svodesh konstantasi yordamida hisoblanganda:

= 0.4 (umumiy soʻzlar ulushi)
r = 0.86 (soʻzlarning oʻzgarish tezligi)
Formula orqali ajralish vaqtini hisoblaymiz:

$$T = \frac{\log(0.4)}{2 \cdot \log(0.86)}$$

Hisob-kitoblardan soʻng maʼlum boʻladiki, oʻzbek va qadimgi fors tillari taxminan 2000 yil avval umumiy ildizdan ajralib chiqqan.

Svodeshning glottoxronologik metodini amaliyotga tadbqiq etish orqali tilshunoslar qadimgi tillarning ajralish tarixini aniqlash bilan birga, tillar oʻrtasidagi genetik aloqalarni ham tahlil qilish imkoniga ega boʻladilar. Masalan, tibbiyot terminlari oʻrganilganda, oʻzbek va fransuz tillaridagi **nevrologiya** (*asab ogʻrigʻi*) yoki **pnevmoniya** (*oʻpka yalligʻlanishi*) kabi atamalar lotincha va yunoncha ildizlardan kelib chiqqani aniqlanadi. N. Chlenova va S. Emblton tadqiqotlarida bu uslubning aniqlik darajasi koʻp bora tasdiqlangan boʻlib, ular til va madaniy aloqalarning genetik izlarini matematik model yordamida koʻrsatib berganlar. Glottoxronologiyani nazariy asosi shundan iboratki, barcha tillarda asosiy **soʻzlar (yadro leksika)** vaqt oʻtishi bilan bir xil tezlikda oʻzgaradi. Ushbu yadro soʻzlar qatoriga :

- **inson tana aʼzolari** (yurak, miya, jigar);
- **tabiat elementlari** (suv, havo, yer);
- **sonlar** (bir, ikki, uch);
- **kundalik faoliyat bilan bogʻliq feʼllar** (yemoq, ichmoq, nafas olmoq).

Shu sababli, tibbiyot terminlari ham aynan inson hayoti bilan bogʻliq sohalaridan biri sifatida barqaror soʻzlar qatoriga kirib, uzoq davrlardan saqlanib kelingan. Glottoxronologiya terminologiyani tarixiy taraqqiyotini tushinishda muhim uslub boʻlib, tibbiy atamalarning lingvistik evolyutsiyasini matematik model asosida aniqlash imkonini beradi. Bu nafaqat tibbiyot va tilshunoslik chorrahasida qoʻllanadigan vosita, balki tillar oʻrtasidagi tarixiy va madaniy aloqalarni oʻrganishda ham muhim ahamiyatga ega.

Natijalar (Results). Oʻzbek va fransuz tillarida tibbiyot terminlarining kelib chiqishini tahlil qilish natijasida ularning ikki asosiy manbadan olingani aniqlandi : **qadimgi yunoncha-lotincha** hamda **arabcha** manbalar. Shu bilan birga, mahalliy soʻz yasashi jarayonlari orqali ham yangi terminlar shakllanganligi kuzatildi. Tibbiyot terminlarining asosiy qatlami qadimgi yunon va lotin tillaridan olingan boʻlib, Oʻrta asrlarda arab tilining vositachilik roli orqali Osiyo va Yevropaga tarqalgan. Jumladan, ibn Sino (Avitsenna)ning **Al-Qonun fit-tibb** asari Gʻarb tibbiyotiga katta taʼsir koʻrsatgan va koʻplab yunoncha atamalar aynan arab tili orqali Yevropaga kirib borgan. Masalan:

oʻzbekcha	fransuzcha	kelib chiqishi	izoh
infeksiya	infection	lot. infectio	yuqumli kasallik atamasi, antik davrdan olingan.
diagnostika	diagnostic	yun. diagnostikos	kasallikni aniqlash jarayoni.
jarrohlik	chirurgie	yun. kheirourgia	operatsiyalarni amalga oshirish sanʼati.
anatomiya	anatomie	yun. anatomia	tana tuzilishini oʻrganish ilmi.
termometriya	thermométrie	yun. thermo + metron	haroratni oʻlchash jarayoni.

Oʻzbek tilida tibbiy terminlarning bir qismi mahalliy til materiallari asosida soʻz yasash va qoʻshish orqali vujudga kelgan. Fransuz tilida esa bu jarayon koʻproq lotin va yunon ildizlari asosida ilmiy qoʻshimchalar yordamida amalga oshiriladi. **Masalan:**

oʻzbekcha	fransuzcha	tuzilishi	izoh
nafas olish	respiration	mahalliy soʻz	havo almashinuvi jarayoni.

ko'krak qafasi	cage thoracique	lotincha asosida	nafas olish va ichki organlar uchun himoya.
qon bosimi	tension artérielle	mahalliy so'z	arteriyal bosimni o'lchash jarayoni.
yurak urishi	battement du cœur	fe'l va ot birikmasi	yurak pulsining urish jarayoni.
toza havo	air pur	mahalliy qo'shma so'z	sog'lik uchun zarur sof havo.

Tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek va fransuz tillarida tibbiyot terminlarining taxminan 30% qismi o'zaro bog'liq ekanligi aniqlangan. Bu bog'liqlik asosan qadimgi yunon va arab manbalariga borib taqaladi

yunon-lotin terminlari 50 %
arabcha terminlar 30 %
mahalliy yasama terminlar 20 %

O'zbek va fransuz tillarida mavjud terminlarning 30% foizi qadimgi tibbiyot ilmlariga asoslangan bo'lib, 800 yil avval yunon-islom tibbiyoti orqali mintaqalarga tarqalgan. Bu davrda Ibn Sino va boshqa musulmon olimlari asarlari tarjima qilingan va G'arb tibbiyotining rivojlanishiga xizmat qilgan.

til juftligi	umumiy terminlar foizi	ajralish vaqti (yillar)	manba
<i>o'zbek-fransuz</i>	30%	800 yil	<i>yunon-islom tibbiyoti ta'siri</i>
<i>o'zbek-turkiy</i>	60%	500 yil	<i>mintaqaviy ta'sir (turkiy tillar)</i>
<i>fransuz-lotin</i>	90%	2000 yil	<i>Rim davri ilmiy an'analari</i>

Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek va fransuz tillaridagi tibbiyot terminlari asosan qadimgi yunon-lotin hamda arab manbalaridan kelib chiqqan. Mahalliy yasalgan terminlar o'zbek tilida xalqona so'z yasashi orqali shakllangan bo'lsa, fransuz tilida ilmiy asoslangan terminologik tizimni kuzatish mumkin. Glottoxronologik hisob-kitoblar bu o'zaro ta'sirning tarixiy davrini aniqlash imkonini beradi va madaniy aloqalarning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Muhokama (Discussion). Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek va fransuz tillaridagi tibbiyot terminologiyasi o'rtasida o'xshashliklar va farqlar ko'p jihatdan tarixiy, madaniy va ilmiy aloqalar natijasida shakllangan. O'zbek tibbiyot terminlari turkiy til qatlamidan tashqari, arabcha va forscha manbalardan kirib kelgan bo'lsa, fransuz tibbiyot terminlari asosan lotin va yunon tillariga tayanadi. Bu holat har ikki tilning rivojlanish yo'nalishini belgilovchi tarixiy bosqichlar bilan izohlanadi.

- **birinchidan, lingvistik o'xshashliklar va tarixiy sabablarga ko'ra:** O'rta asrlarda arabcha va yunoncha ilmiy adabiyotlarning keng tarqalishi Sharq va G'arbda tibbiyot fanining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ibn Sino, Al-Roziy va boshqa musulmon olimlari yaratgan asarlar Yevropa tillariga tarjima qilinib, G'arb ilmiy an'analarga singdirilgan. Fransuz tilidagi tibbiyot atamalarining ko'pchiligi yunoncha-lotincha ildizlardan tarkib topgani holda, bu jarayon o'zbek tilida arabcha vositachilik orqali amalga oshgan. Masalan:

fransuz tilida: *pathologie* (kasalliklarni o'rganish);
o'zbek tilida: *patologiya*;

Har ikkala atama asl yunoncha **pathos** (*azob, dard*) va **logos** (*fan*) so'zlaridan olingan. Bu kabi o'xshashliklar ikkala tilning tarixiy va ilmiy tibbiy manbalarga umumiy yondashuvini ko'rsatadi.

- **ikkinchidan, soʻz yasashidagi farqlarga koʻra:** Oʻzbek tili tibbiyot terminologiyasida mahalliy soʻz yasashi va xalq tili elementlari koʻproq uchraydi. Bu jarayon soʻz qoʻshish yoki qoʻshimchalar orqali sodda va tushunarli terminlarni shakllantiradi. Misol uchun:

• **qon ketishi** – oddiy yasama soʻz (*qon + ketish*)

• **koʻz yoshi bezlari** – organ nomini ifodalash uchun soʻz birikmasi.

Fransuz tilida esa, ilmiy anʼanalar taʼsirida murakkab terminlar yasash uchun lotincha va yunoncha ildizlar hamda qoʻshimchalardan keng foydalanilgan. Misollar:

• **hémorragie** (yun. *haima* – qon, *rhēgnunai* – oqish).

• **glandes lacrymales** (lot. *glandula* – bez, *lacrima* – koʻz yoshi).

Fransuz tilidagi terminlarning shakllanishi ilmiy tasniflash va fanning aniq sohalarga boʻlinishi bilan bogʻliq boʻlsa, oʻzbek tilida atamalar xalq tiliga yaqin holda yasaliib, tushunarli va keng foydalanishga yoʻnaltirilgan.

- **uchunchidan, tibbiyot terminlarining oʻzlashishi va moslashuviga koʻra:** Oʻzlashma terminlar har ikki tilda turlicha moslashadi. Oʻzbek tiliga arabcha, ruscha hamda xalqaro terminlar moslashuv jarayonida fonetik oʻzgarishlarga uchragan holda keladi. Misollar:

<i>протезирование</i> (rus tilidan) → <i>protezlash</i> (oʻzbek tiliga moslashgan). <i>sérum</i> (fransuzcha) → <i>zardob</i> (oʻzbekcha ekvivalenti).

Fransuz tilida esa lotincha va yunoncha terminlar bevosita oʻzlashtiriladi yoki qoʻshimchalar orqali modifikatsiya qilinadi. Masalan:

• **vaccination** (lot. *vacca* – sigir soʻzidan, ilk vaksina tarixi bilan bogʻliq).

• **antisepsie** (yun. *anti* – qarshi, *sepsis* – chirish) – dezinfeksiya tushunchasi.

Umuman olganda, tibbiyot terminologiyasining rivojlanishi har ikki til uchun tarixiy va ilmiy jarayonlarning aksidir. Fransuz tilida terminologiya ilmiy tafakkur va lotincha-lingvistik asosda shakllangan boʻlsa, oʻzbek tilida terminlar mahalliy tildagi yasaliish qoidalari hamda tarixiy oʻzlashmalar asosida boyib borgan. Bu jarayon lingvistik kontaktlar, tarixiy aloqalar va ilmiy manbalar orqali tibbiyot fanining dunyo miqyosidagi integratsiyasi bilan izohlanadi.

Xulosa (Conclusion). Tibbiyot terminlarining glottoxronologik tahlili shuni koʻrsatadiki, oʻzbek va fransuz tillaridagi tibbiyot terminologiyasi oʻzaro tarixiy, lingvistik va madaniy aloqalar natijasida shakllangan. Qadimgi yunon, lotin va arab tillari bu ikki tilda terminologik asosning yaratilishida muhim manba boʻlib xizmat qilgan. Oʻrta asrlarda yunon-islom tibbiyotining rivojlanishi va ilmiy asarlarning tarjima qilinishi, jumladan, Ibn Sino asarlari, Gʻarb va Sharq tillari oʻrtasida oʻzaro leksik oʻzlashuvlarni tezlashtirgan. Glottoxronologik hisob-kitoblarga koʻra, oʻzbek va fransuz tillari tibbiyot terminologiyasi oʻrtasidagi bogʻliqlik darajasi qariyb 30% ni tashkil qiladi. Ushbu oʻxshashliklar terminlarning bir xil tarixiy manbalardan kelib chiqishi hamda ilmiy anʼanalar bilan izohlanadi. Shuningdek, leksik oʻzgarishlar va soʻzlarning yillar davomida oʻzlashuvi orqali ajralish davri taxminan 800 yilni tashkil etishi aniqlangan. Shu bilan birga, tibbiyot terminlarining oʻzbek tilida mahalliy soʻz yasashi orqali shakllanishi, fransuz tilida esa ilmiy-lotincha anʼanalar asosida rivojlanganligi farqli yondashuvlarni koʻrsatadi. Oʻzbek tili terminlari xalq tili bilan uygʻunlashib, kundalik foydalanishga yaqin holda rivojlansa, fransuz tilidagi terminlar tizimli va ilmiy-lingvistik qoidalarga muvofiq shakllangan.

Ushbu tahlil tibbiyot terminologiyasining nafaqat lingvistik, balki tarixiy va madaniy jihatdan oʻrganilishi muhimligini koʻrsatadi. Tibbiy terminlarning tarixiy shakllanishi global ilmiy taraqqiyot va xalqlar oʻrtasidagi madaniy hamkorlik natijasi ekanligi aniqlandi. Kelajak tadqiqotlarida bu jarayonni yanada chuqur oʻrganish, ayniqsa, terminologiyaning evolyutsiyasi va zamonaviy tendentsiyalarini tahlil qilish dolzarb masala boʻlib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati (References):

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tili leksikasida arabcha va forsha unsurlar // Til va adabiyotshunoslik jurnali. – 2019. – T. 4. – №. 1. – S. 87-90.
2. Mahmudov N. O'zbek tili va terminologiya masalalari // Filologiya fanlari instituti ilmiy jurnali. – 2020. – T. 3. – №. 2. – S. 112-115.
3. Embleton S. M. Glottochronology and Lexicostatistics in Historical Linguistics // Annual Review of Anthropology. – 1986. – T. 15. – №. 1. – S. 29-55.
4. Bergsland K., Vogt H. On the validity of glottochronology // Current anthropology. – 1962. – T. 3. – №. 2. – C. 115-153.
5. Lees R. B. The basis of glottochronology // Language. – 1953. – C. 113-127.
6. Alimatova S. Tibbiy terminlar lug'atini yaralishida lingvistik tadqiqotlar // Kokand University Research Base. – 2024. – C. 694-696.
7. Shahnoza Q. Tibbiy atamalarning leksik-semantik tahliliga oid // Science Promotion. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 54-58.
8. Obruyeva M. J., Kamarova M. U. Koreys tilida tibbiyotga oid terminlar tahlili // образование наука и инновационные идеи в мире. – 2024. – T. 47. – №. 5. – C. 140-143.
9. Chaker, S. "Glottochronologie." Encyclopédie berbère 21 (1999): 3161-3164.
10. Guiter, Henri. "Origines européennes et glottochronologie." *Quantitative Linguistics* 18 (1983): 136-148.
11. Galand, Lionel. "La glottochronologie." *Les Cahiers de l'AARS* 9 (2004): 31-33.
12. Novotná, Petra, and Václav Blažek. "Glottochronology and its application to the Balto-Slavic languages." *Baltistica* 42.2 (2011): 185-210.
13. Hymes, Dell H., and Isidore Dyen. *Lexicostatistics and Glottochronology in the Nineteenth Century (with Notes Toward a General History)*. Mouton, 1973.
14. Кромер, В. В. "Глоттохронология и проблемы праязыковой реконструкции." *Обработка текста и когнитивные технологии* 8 (2003): 238-252.
15. Краскова, О.Д., М.С.Наумова. "Глоттохронология: история развития." *Межкультурная коммуникация и СМИ* 20 (2019): 42-44.

Mundarija /Содержание/Contents

3	Elmuratova Aysulu Usaxovna Talabalarda o'quv fanlarini o'zlashtirish darajasiga ta'sir etuvchi motivativatsion omillar
7	Umirbekova Nasiba Kenesbayevna O'smirlik davrida tafakkur jarayonlarining rivojlanishi
10	Dauletmuratova Eliza Allambergenovna Deviant xulq-atvorli o'smirlar ijodiy fikrlash jarayonini takomillashtirishning psixologik imkoniyatlari
14	Sabirova Sarbinaz O'smirlik davrida deviant xulq-atvor shakllanishiga muammoli oilalarning ta'siri
18	Nurjanova Rayxan Urazbayevna Funksional yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarda kreativ faollikni rivojlantirishning pedagogik omillari
22	Shayximanova Shaxnoza Joldasbay qizi Kichik maktab yoshidagi bolalarning muloqot xususiyatlari
25	Jangabayeva Dildora Muborakovna Talabalarda kognitiv qobiliyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari
28	Jumabayev Timur Jalgasbayevich Sportchilarda o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari
32	Sherimbetova Zamira Shalabayevna Talabalarda o'quv fanlarini o'zlashtirish darajasini rivojlantirish pedagogik-psixologik fenomen sifatida
35	Avezbayev Aziz Xaydarovich, Alimbetova Aynura Targinovna Basketbolchilarni musobqaga psixologik tayyorlash jarayonida umumiy psixologik tayyorgarlik asoslari
38	Алламбергенова Бахаргуль Кудайбергеновна Организация внеаудиторной работы по иностранному языку
42	Erejepova Shaxsanem Abatovna Sportchini jismoniy tayyorlashning psixologik asoslari
46	Usakhov Rustem Muratovich The importance of grammar structure in creating english-karakalpak dictionary
50	Клычева Зульфия Полатовна Общение в учебно – воспитательном процессе как фактор социализации личности учащихся
55	Axmedov Davlatbek Saloxidin o'g'li Talabalarda kognitiv jarayonlarni rivojlantirish konseptsiyasi
61	Barotov Xumoyin Sharifovich Jismoniy tarbiya o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni tadqiq qilishning o'ziga xos xususiyatlari
65	Baxtiyorova Umida Ulug'bek qizi Talabalarni bozor munosabatlariga moslashuvining ijtimoiy-psixologik asoslari
68	Boboyeva Feruza Azimjonovna O'smirlarda qadriyatlarni rivojlantirishning psixokorreksion asoslari

160	Mansurov Sodiqjon Qahramonovich Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarida qadriyat tushunchasining psixologik jihatlari
165	Mubinova M.M. Oliy ta'lim tizimidagi rahbarlarga psixologik xizmat ko'rsatish usullarini o'rganishning metodologik asoslari
169	Mukhiddinova Umida The role of the religious orientation of a person in the formation of coping strategies
174	Ochilova M.M. Affiliatsiya motivi -talabalar ma'naviy qiyofasini aks ettiruvchi omil
178	Rasulova Nilufar Aql va tananing muvozanati: psixik salomatlik hayotimizga qanday ta'sir qiladi
182	Raximov Muxammad Baxtiyarovich Odam savdosi jinoyati jabrlanuvchilarining psixologik xususiyatlari
185	Hamdamov Behzod Habibovich Ijtimoiy fanlarni o'qitishda muammoli ta'limning o'rni
191	Kamolova Azimaxon Odiljon qizi Pedagogik faoliyat jarayonlarida kasbiy kasalliklarni oladini olishning pedagogik mex-anizmlari
195	Nazarov Farxodjon Allaberdiyevich Barkamol avlod maktab o'quvchilarini xalq qo'shiqlari vositasida estetik tarbiyalashning pedagogik-psixologik imkoniyatlari
199	Rahmonova Xurshida G'aybullayevna Fizikadan qiziqarli masalalarni fanlararo integratsion yondashuv asosida yechish
204	Rakhmatov Nuriddin Negqadamovich Husayn voiz koshifiy asarlarida ma'naviy-axloqiy fazilatlarni yoritilishi
211	Toylibayev Sultanbek Muxidovich Yoshlarni jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari orqali sog'lomlashtirish texnologiyasi
214	Usmonova Dilnoza Bahodir qizi Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy компетентлик muammosini o'rganishning nazariy asoslari
218	Sobirov Tolib Ro'ziyevich Chizmachilik fanini o'qitishda zamonaviy yondoshuv va uning afzalliklari haqida
221	Baxtiyorova Durdona Ixtiyorovna Realialar va tarjima: madaniyatni saqlash san'ati
224	Choriyeva Zuhra Tolib kizi Ona tili fani o'qituvchisini lingvodidaktik tayyorgarligini amalga oshirishdagi yondashuvlar
227	Eshbekov To'liqin Ma'rifiy roman – ma'rifat sarchashmasi
233	Haydarov Anvar Askarovich, Alimova Mubina Supersegment fonetik vositalarda konnotativ ma'noning ifodalanishi
236	Bobokalonov Rajab Ostonovich Tibbiy terminlarning glottoxronologik tahlili
242	G'ayibova Nargiza Oiladagi sibling munosabatlarning sotsial status bilan aloqadorligi